

KASTEEL AMERONGEN

BULLETIN

Zomer 1994

Uitgave

Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen

Onderhoud van
groenvoorzieningen en
renovatie kasteeltuin
Amerongen uitgevoerd
door

Tuin- en plantsoenaanleg

Van Ginkel

Castor 64, Postbus 11, 3900 AA Veenendaal, tel. 08385-19039

HERBERG
DEN ROODEN LEEUW

IN DEN KROMME HOECK

DROSTESTRAAT 35
3958 BK AMERONGEN
TELEFOON 03434-54055

KEUKEN OPEN:
VOOR UW LUNCH OP AFSpraak
DAGELIJKS VAN 12.00 tot 14.00 UUR
EN VOOR UW DINER
DAGELIJKS VAN 18.00 tot 21.30 UUR
ZATERDAG EN ZONDAG GEEN LUNCH
WOENSDAG GESLOTEN

KASTEEL AMERONGENBULLETIN11^e jaargang

no. 29

zomer 1994

INHOUD

Tweede Antiekbeurs Kasteel Amerongen	blz.	2
Expositie in het Kasteel		
De Heerlijkheid Amerongen in de 17 ^e en 18 ^e eeuw	"	3
18de eeuwse kopergravures, een kleine bloemlezing		30
Van het Concertpodium	"	32
Donateursmiddag	"	35
Van de redactie		
Colofon		

* * *

Illustratie: twee 17de eeuwse schilders tekenen	"	34
---	---	----

DE TWEDE ANTIKBEURS KASTEEL AMERONGEN

Van 15 tot en met 18 september 1994 wordt voor de tweede keer een antiekbeurs gehouden in het Koetshuis van Kasteel Amerongen.

Vorig jaar hebben in drie dagen meer dan twee en een half duizend mensen de eerste beurs bezocht en hebben velen van hen een mooi stuk of stukje antiek aangeschaft. Dit heeft de organisatoren van de beurs ervan overtuigd dat de formule van een kleine, kwalitatief goede antiekbeurs op een locatie die ook zonder antiekbeurs de moeite van het bezoek meer dan waard is, een succesformule is.

Om nog meer bezoekers nog meer te kunnen bieden is de beurs met één dag verlengd en met een deelnemer uitgebreid. Het aanbod van de elf deelnemende antiquairs kan dus alleen maar nog veelzijdiger dan vorig jaar worden. Zilver, juwelen en hollands porcelein zijn te vinden bij Anita Potters uit Leersum en L'Argenterie Antique uit Gees. Klokken bij Eenhoorn uit Poederrijen. Kunstvoorwerpen, schilderijen en sculpturen bij Bob Binnenweg uit Ottoland en V&V Fine Arts uit Amsterdam. En meubelen, decoratieve objecten, volkskunst en nog veel meer bij De Bol op Redichem antiquairs uit Culemborg, Ute Middelhoek uit Buren, Roëll Kunst en Antiquiteiten uit Leersum, Diederik Vink uit Amerongen, Lammechien van de Walle-Sanders uit Zaltbommel en Loek Zuur uit Ochten.

Openingstijden: 10.00-21.00 uur, zondag 11.00-18.00 uur.

De toegangsprijs voor de beurs bedraagt f7,50.

KASTEEL AMERONGEN EXPOSITIE

Tegelijk met de beursdagen in het Koetshuis is een tentoonstelling ingericht in het Kasteel van brieven, oorkonden, bouwtekeningen en objecten, die allemaal verband houden met de bouw van Kasteel Amerongen door Margaretha Turnor en Godard Adriaan van Reede, in de jaren 1673 tot 1684.

Op zaterdag 17 en zondag 18 september '94 is, bij uitzondering, het Kasteel ook 's morgens te bezichtigen. Openingstijden: 10.00 - 17.00 uur.

DE HEERLIJKHEID AMERONGEN IN DE 17e EN 18e EEUW

Deel 2: Strafrechtspraak

I Inleiding

De rechterlijke organisatie in de Republiek der Verenigde Nederlanden was zeer chaotisch. Zij verschilde per gewest en van plaats tot plaats. Iedere gemeenschap bezat wel een gerecht, maar de samenstelling en bevoegdheden waren telkens anders. Wat de rechtsmacht betreft waren er drie nivo's: de hoge, middelbare en lage jurisdictie. Een gerecht met de lage rechtsmacht mocht naast civiele en vrijwillige zaken, in criminele zaken alleen die waarop lage boetes stonden berechten. Bezat een gerecht de middelbare jurisdictie, dan mocht zij in alle boetstraffelijke zaken vonnis wijzen. Alleen de gerechten met hoge rechtsmacht waren bevoegd om alle criminele zaken, inclusief die waarop lijfstraffen stonden, te berechten.

Globaal kan gezegd worden dat de gerechten van de (grote) steden in de Republiek de hoge rechtsmacht hadden en die op het platteland de lage. De zware misdaden werden dan door de gewestelijke Hoven berecht. Daarnaast waren er nog vele gebieden die in de loop der tijd de middelbare of zelfs hoge jurisdictie hadden verworven.

In het Sticht van Utrecht was de situatie net zo "overzichtelijk" als in de rest van de Republiek. Daar werd de hoge rechtspraak uitgeoefend door de stedelijke gerechten van Utrecht, Amersfoort, Wijk bij Duurstede en Rhenen, terwijl het Hof van Utrecht deze over het grootste deel van het platteland uitoefende. Een aantal gebieden hadden namelijk zelf de hoge rechtspraak in handen, zoals de Baronie van IJsselstein, de Heerlijkheid Zuilestein én de Heerlijkheid Amerongen.

1.1 De bronnen.

De belangrijkste bron is de in twee boeken bewaard gebleven criminele rol van Amerongen, waarin alle boetstraffelijke en lijfstraffelijke zaken staan van 1662-1794. Hierin staan de processen in chronologische volgorde per rechte dag beschreven.¹ Andere bronnen zijn de (weinige) bewaard gebleven processtukken, een aantal lijkschouwingsakten en een protocol van akten.

¹ RAU Dorp inv.nrs.120-121 De criminele rol van de Heerlijkheid Amerongen

Amerongen

De bebouwing aan de westzijde van de Hof, met op de voor-
grond het raadhuis. Gravure van J. Bulthuis, 1788.

Al deze bronnen bevinden zich in het Rijksarchief Utrecht onder de Dorpsgerichten.²

Het Rijksarchief bewaart ook alle stukken van het Hof van Utrecht, dat het hoger beroep in Amerongse processen behandelde.³ En het Huisarchief Amerongen waaruit informatie over de drossaards gehaald kan worden uit de "stukken betreffende het drost- en schoutambt".⁴

Tenslotte is veel informatie uit de 'politie-boeken' van het Amerongse gerecht te halen. Deze notulen van de bestuursvergaderingen bevatten naast dorpsse zaken ook de (belangrijke) instructies voor een aantal ambtenaren, waaronder die van drossen en gerechtsboden. Een waardevolle bron die zich in het Oudarchief van de gemeente Amerongen bevindt.⁵

II De schepenbank of vierschaar

2.1 Samenstelling.

In de 17e en 18e eeuw bestond de schepenbank van Amerongen uit de drossaard en zeven schepenen, waarvan er twee burgemeester waren. Behalve een bestuurlijke taak, zo als in het vorige Bulletin werd beschreven, hadden zij dus nog een rechtsprekende taak. Voor de schepenen was dit hun belangrijkste taak, die dan ook nadrukkelijk vermeld werd in de eed die elke nieuwe schepen moest afleggen.

- In 1664 luidde zij aldus:

'Wij beloven ende soveren als Schepenen dese hoge ende vrije Heerlijckheden Amerongen ende Ginckel onse gebiedende Heer ... alle eer ende respect te sullen bewijzen onderdanich ende gehoorsaem te sijn, dat wij een ijgelijck regt ende iustitie sullen doen na de wetten ende placaten vande Heeren vande Landen, na onse best weten ende kennisse, sonder gunst oft wangunst aende partijen te dragen ende voorts alles te doen tot beste vande gemeente dat schepenen schuldich sijn ende behoren te doen:

2 RAU Dorp inv.nrs.122-123 De criminele stukken

RAU Dorp inv.nr. 139 Protocol van akten

RAU Dorp inv.nr. 158 Akten van lijkschouw

3 RAU Hof inv.nr.VIII 182 Stukken van gerechten in appèl bij het Hof

RAU Hof inv.nr.VIII 183 Register van zaken in appèl, 1605-1806

4 RAU HAA inv.nrs.III 38-45 Stukken betreffende het drost- en schoutambt

5 OAGA inv.nrs. 1-3 'Boeck vande Politie', 1662-1806

Soo waerlijck mogt haer Godt almachtich helpen.⁶

De drossaard, als vertegenwoordiger van de Heer, trad op als rechter (voorzitter) van het gerecht. Dat wil zeggen dat hij degene was die de zitting leidde, recht (vonnis) vorderde en verantwoordelijk was voor de uitvoering ervan. In tegenstelling tot de moderne rechter wees de drossaard dus geen vonnis. Dat was de taak van de schepenen.

- In de aanstellingsbrief van Peter van Cleeff tot drossaard in 1664 staat letterlijk dat de drost tot taak heeft '...goede orde, politie ende iustitie aldaer te onderhouden ende administreren met de schepenen die wij (=de Heer van Amerongen) daertoe van tijt tot tijt [be]velen sullen te dien eijnde de vierschaer te spannen ende onse schepenen tot vonnisse te manen allerhande misdadigen'.⁷

Tijdens de zittingen van de schepenbank was de secretaris aanwezig voor het notuleren en de administratie. Daarnaast was er nog een gerechtsbode annex deurwaarder, die zich tijdens de zittingen beschikbaar moest houden voor allerlei "karweitjes".

2.2 De rechtdagen.

Het Amerongse gerecht kwam voor een ordinaris rechtdag om de veertien dagen op maandag bijeen om recht te spreken in civiele, criminele en vrijwillige zaken. Maar het kwam ook voor dat de leden onverrichter zake naar huis terug moesten keren omdat er die dag geen zaken waren. Daarom nam het gerecht in 1787 het besluit om voortaan alleen nog op de eerste maandag van de maand ordinaris rechtdag te houden. Alleen in de maanden juli en augustus werden er nooit ordinaris rechtdagen gehouden, omdat in die tijd de oogst binnengehaald moest worden.

Behalve de ordinaris rechtdagen waren er ieder jaar nog vier open rechtdagen. Die werden over het jaar verdeeld, waarbij ze gewoonlijk in de maanden januari, juni/juli, september/oktober en rond pasen gehouden werden.

Wanneer er zich, buiten de gewone rechtdagen, belangrijke zaken voordeden die volgens de drost niet konden wachten, dan kon hij het gerecht voor een extra-ordinaris

6 OAGA inv.nr. 1 fol:11

7 OAGA inv.nr. 1 fol:18

rechtdag bijeen roepen.

De bijeenkomsten van het gerecht vonden plaats in de gerechtskamer van het raadhuis. Die was dan door de gerechtsbode, die in het raadhuis woonde, schoon gemaakt en warm gestookt. Hij was het ook die '... 's morgens precies ten 9 uren het Readhuysklokje sal luiden: na welk luiden hij aanstonds het Sandloopertje op de Gerechts-tafel sal setten om te loopen, wanneer Drost, Burgemeesteren en Scheepenen en Secretaris sullen gehouden sijn booven te koomen, ende hetselve Sandloopertje uitgelopen sijnde, soo sal den Drossaard indien Sijn Ed.(=Edele) daarna komt terstond in het steene of aarden Verken moeten stekken ider rijs tot een Boete vier stuivers, de Burgemeester en de Scheepenen ider twee stuivers en den Secretaris ook vier stuivers.¹⁸ Te laat komen betekende dus een boete, die hoger werd als men verstek liet gaan zonder zich van te voren, met een geldig excuus, af te melden bij de drost. Maar ook lag vast dat '...alle Boetens Jaarlijks op nieuwjaarsdag bij verandering van de Regeeringe tot genoegen van Drost en Gerechte sullen worden geconsumeerd'.¹⁹

III De rechtsvinding

De scheepenen in de vierschaar stonden voor een zware taak. Geen van hen (op een enkele notaris na) was juridisch geschoold en een uniforme en eenduidige wetgeving ontbrak in de Republiek ten ene male. Daarnaast maakten de vele plaatselijke gerechten in de omgeving de competentie kwestie er niet makkelijker op. De enige "beroeps" in het gezelschap was de drossaard, die de zaken aanbracht, een eis formuleerde, recht vorderde en het gerecht leidde. Toch werd hij niet slaafs gevolgd door de scheepenen. Zij waren zich zeer bewust van de waarde van hun ambt en deden in de loop der jaren heel wat praktijkervaring op, zodat de eis van de drost lang niet altijd ingewilligd werd.

- Zo is het een paar maal voorgekomen dat een drossaard op de zitting te horen kreeg dat hij eerst maar eens voor meer bewijzen moest zorgen voordat het gerecht de zaak in behandeling nam. Dat overkwam Joachim Vervoorn toen hij in 1681 twee verdachten

¹⁸ OAGA inv.nr. 1 fol:138

¹⁹ ibidem

van een vuistgevecht voor het gerecht bracht. Ook drost Wilbrenninck maakte dit mee. Hij wilde in 1687 drie mes-trekkers berecht zien die een bloedig gevecht zouden hebben gehad. In beide gevallen seponeerde het gerecht de zaak.¹⁰

3.1 Jurisdictie.

Zoals gezegd bezat de Amerongse schepenbank de hoge rechtsmacht en was dus bevoegd om alle soorten delicten te berechten. Maar wie werden er nu berecht? Uiteraard was dat iedereen die verdacht werd van een misdrijf dat in de Heerlijkheid was gepleegd, of die nu een Ameronger was of niet. Daarnaast wijst de praktijk uit dat de vierschaar ook verdachten van misdrijven buiten de Heerlijkheid Amerongen berechtte. Het gerecht achtte zich dus blijkbaar bevoegd om iedere verdachte, waar hij ook vandaan kwam, voor elk delict, waar dan ook gepleegd, te berechten.

Aangezien dit voor veel andere gerechten ook gold kwam het voor dat meerdere gerechten dezelfde verdachte wilden berechten. Daarbij had het gerecht waar de verdachte zich bevond de sterkste troef in handen, want uitleveringsverdragen waren er niet. Uitlevering van een verdachte was een gunst van het ene gerecht aan het andere en men waakte er angstvallig voor dat dit geen precedent schiep.

Zelfs voor het overhandigen van een dagvaarding aan iemand die buiten de Heerlijkheid Amerongen woonde moest eerst toestemming van de plaatselijke autoriteiten verkregen worden.

Ook kwam het voor dat een verdachte meerdere malen voor hetzelfde feit berecht dreigde te worden. In Amerongen ging het daarbij om inwoners die buiten de Heerlijkheid over de schreef gegaan waren en aldaar de zaak met de schout afgehandeld hadden door een boete of schikking te betalen. Als zij voor de schepenbank konden bewijzen dat dit vóór de dagvaarding van het Amerongse gerecht had plaats gevonden werd de zaak geseponeed, want ook toen kon je maar één maal voor hetzelfde feit veroordeeld worden.

Natuurlijk mocht in een Hoge Heerlijkheid hét symbool van de hoge rechtsmacht, de galg, niet ontbreken. In Amerongen stond zij ten oosten van het dorp, duidelijk

zichtbaar voor iedereen op een hoogte langs de belangrijke weg van Utrecht naar Arnhem. Het was een driehoekige tentoonstellingsgalg, bestaande uit drie stenen pilaren die bovenaan door ijzeren staven met elkaar verbonden waren. Voor alle nieuwkomers in de Heerlijkheid Amerongen een niet mis te verstaan teken dat het gerecht aldaar zelfs doodvonnissen mocht uitspreken.

3.2 Rechtsbronnen.

Het ontbreken van een uniforme wetgeving gaf de drossaard, als eiser, in zijn eis en de schepenen in hun vonnis een grote mate van vrijheid. Zij konden zich op vele rechtsbronnen baseren die geen van allen bindend waren. Belangrijke bronnen waren de Criminele Ordonnantiën van 1570 en het Romeinse recht, het recht dat op de universiteiten onderwezen werd. Dan waren er nog de talloze verhandelingen van (romeins-rechtelijk geschoolde) rechtsgeleerden over de rechtspraak en de vele plakaten en ordonnantiën van de Staten-Generaal en gewestelijke Staten, in boeken gebundeld. Verder was er het ongeschreven recht door gewoonte en precedent en niet te vergeten de Bijbel. Tenslotte kon een gerecht bij ingewikkelde zaken altijd advies vragen aan rechtsgeleerden.

In Amerongen vermeldde de drossaard regelmatig in zijn eis de rechtsbron. Dat blijken voornamelijk de ordonnantiën en plakaten van de Staten van Utrecht te zijn. Deze plakkaatboeken behoorden bij het drost-ambt en werden door het gerecht uit de 'dorpslasten' betaald.

Toch ontkwam ook Amerongen niet aan de toenemende invloed van het Romeins Recht, want alle juristen waren daarin geschoold. Hoewel die in Amerongen zelf nauwelijks te vinden waren had men wel regelmatig contact met hen. Allereerst via het Hof van Utrecht, dat geheel bestond uit romeinsrechtelijk geschoolde juristen. Dat was namelijk de instantie die de Amerongse appèlzaken (=hoger beroep) behandelde en wiens zienswijze dus belangrijk was. Doordat men in Amerongen de werkwijze en uitspraken van het Hof navolgde kwam men zo, zij het indirect, in contact met het Romeins Recht. Daarnaast vroeg het Amerongs gerecht soms advies van Utrechtse rechtsgeleerden. Zij kregen dan alle stukken toegezonden en maakten op grond daarvan een "ontwerp-vonnis". Daarin stond het vonnis dat zij zouden vellen als zij de rechters waren, met de gronden daarvoor.

Het huis van de drost, jaartal 1675 van muurankers in de gevel,
dus tegelijk met het kasteel gebouwd. Foto 1910? Coll. Heemkundige Stichting

Zoals in die tijd gebruikelijk werden deze adviezen door het gerecht Amerongen letterlijk overgenomen in het vonnis.

IV De rechtsprocedures

4.1 De soorten.

Er waren in de Republiek verschillende rechtsprocedures om een strafzaak te behandelen. Daar was als eerste **de ordinaris procedure**, die overeenkomst vertoonde met een civiele procedure. Zo mocht de aangeklaagde zich door een procureur of advocaat laten verdedigen en werd het recht op hoor en weder hoor toegepast. Hierbij was de drossaard, als de eisende partij, gelijkwaardig aan de aangeklaagde. Beide konden dan ook tegen het vonnis in beroep gaan.

De meest gangbare procedure in de strafrechtspraak was **de extra-ordinaris procedure**. Een verkorte procedure voor "eenvoudige zaken". Dat wil zeggen voor zaken waarin de schuldige duidelijk was en de eiser van mening was dat hij het bewijs kon leveren. Een veroordeling kon nooit alleen op "aanwijzingen" en/of "bezwarende omstandigheden" gebaseerd zijn. Daarvoor was "echt" bewijs nodig, bijvoorbeeld doordat de verdachte op heterdaad betrappt was of dat er betrouwbare getuigen waren. Het beste bewijs van iemands schuld was een bekentenis. Dan kon er direct een veroordeling volgen en was hoger beroep uitgesloten. Men had immers bekend! De hele procedure was er dan ook op gericht om een bekentenis te verkrijgen. De verdachte, die vaak al in hechtenis was genomen, werd over het misdrijf ondervraagd en was verplicht de vragen te beantwoorden. Kwam er geen bekentenis los, dan werd hij geconfronteerd met getuigen en hun verklaringen. Bekende de verdachte nog niet, dan kon de eiser het gerecht toestemming vragen voor een 'scherper examen', het toepassen van tortuur. Dat was alleen mogelijk wanneer het om een misdrijf ging waarop een lijfstraf stond en het gerecht van mening was dat er meer dan een half bewijs en minder dan volledig bewijs van de schuld van de verdachte geleverd was. Je zou dus kunnen zeggen: voldoende aanwijzingen om er geheel van overtuigd te zijn dat de verdachte het gedaan heeft, maar te weinig bewijs om hem daar op, zonder bekentenis, te veroordelen. Tortuur was een praktisch onfeilbaar middel om bekentenissen los te krijgen.

Toch was zo'n bekentenis pas rechtsgeldig wanneer deze door de verdachte binnen 24 uur 'buiten pijn en banden van ijser' bevestigd werd. Bleef een verdachte ontkennen, dan kon er nog twee maal van de tortuur gebruik gemaakt worden waarna er alleen nog maar op de ordinariis manier verder geprocedeerd mocht worden. Tijdens deze snelle procedure mocht de verdachte zich niet laten bijstaan door een advocaat en/of procureur, maar moest zichzelf verdedigen.

Een verdachte kon altijd het gerecht verzoeken om 'in commissie' ontvangen te worden. In dat request (verzoek) betuigde hij dan spijt van z'n daden en voerde verzachtende omstandigheden aan. Daarbij zag hij af van alle procedures en onderwierp zich bij voorbaat aan het vonnis van het gerecht. Dat kon zo'n verzoek alleen inwilligen wanneer de eiser ermee instemde. Dan werd het vonnis, meestal een hoge geldboete, direct geveld. Zo werd een lange en kostbare rechtszaak vermeden en kon de verdachte rekenen op een milder vonnis dan "normaal".

Kwam een gedaagde niet opdagen, dan trad **de verstekprocedure** in werking. Hij werd dan als 'defaillant' aangemerkt en opnieuw gedagvaard. Nu met een 'citatie bij edicte', een dagvaarding die in het openbaar werd omgeroepen. Niet verschijnen betekende dan telkens meer verlies van rechtsmiddelen, de 'excepties', die hij tot zijn verweer kon gebruiken, zoals bijvoorbeeld het beroep op de onbevoegdheid van de rechter en het uitstellen van verweer. Na drie citaties kreeg de eiser toestemming van het gerecht om 'van intendit te dienen', zijn intentie kenbaar te maken zonder de verdediging van de gedaagde te kennen. Daartoe presenteerde hij het gerecht zijn intendit, waarin de zaak in het kort beschreven stond met de oorzaak van de eis en met overlegging van de bewijzen. Dit intendit werd in de laatste citatie opgenomen en hierop werd de gedaagde bij verstek veroordeeld. Het vonnis was dan vaak verbanning.

Tenslotte was het mogelijk om de zaak te schikken, zodat een rechtszaak werd voorkomen. Dit was een vrij omstreden zaak, want in de Criminele Ordonnantie van 1570 werd **het componeren** van misdrijven geheel verboden. Hoewel deze Ordonnantie in 1576 was opgeschort en dus officieel geen wet was werd zij door vele rechtsgeleerden als basis voor het recht gebruikt. Maar het was gewoonte ge-

worden dat kleine misdaden composibel waren, al was daarvoor wel toestemming van het gerecht vereist. Uiteraard moest ook de eiser bereid zijn tot een schikking. Er werd ook heimelijk buiten het gerecht om gecomponeerd, een praktijk die de eiser kon verleiden tot machtsmisbruik; dreigen met een rechtszaak op een gefingeerde aanklacht, zodat men snel instemde met een schikkingsbedrag voor de drost.

4.2 Amerongs gebruik.

Het Amerongse gerecht kende alle bovenstaande procedures en paste ze ook toe. Hoewel dus ook de 'extra-ordinaris' procedure werd gevolgd blijkt dat in geen van de rechtzaken in Amerongen de verdachte het 'scherper examen' heeft moeten ondergaan, al zal er wel mee bedreigd zijn. Dat er in de Heerlijkheid niet gemarteld werd zal voor een belangrijk deel een praktische oorzaak gehad hebben: Wie had het moeten en willen doen? Tortuur behoorde tot de taak van de scherpreechter (de beul) en die had Amerongen niet. Voor dat soort zaken moest de scherpreechter uit Utrecht gehaald worden, een kostbare zaak. Naast het dreigen met marteling bleef dan als enig pressiemiddel over het 'in stricter boeijen' zetten van een verdachte. Dit is dan ook in Amerongen één maal voorgekomen, wegens diefstal, zonder dat dit overigens tot een bekentenis leidde.

De constatering dat het vonnis in verstekzaken gewoonlijk verbanning was gaat ook voor Amerongen op. Het ging daarbij steeds om ernstige misdrijven als poging tot doodslag. Wanneer een verdachte verstek liet gaan in een vrij simpele en eenvoudig te bewijzen zaak werd hij met een boete bestraft in een provisioneel (=voorlopig) vonnis. Hierdoor was het mogelijk om alsnog bezwaar tegen het vonnis te maken. In Amerongen werd de, toch wat omslachtige, gehele verstekprocedure alleen gevolgd als het om belangrijke processen ging, want de voorkeur ging uit naar een snellere afhandeling van de zaak.

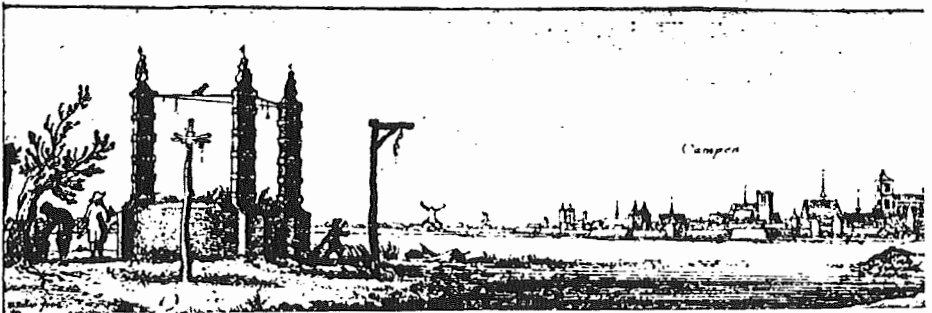
Ook kende men het schikken van criminele zaken, 'te mogen accorderen met de drost'.¹¹ Wanneer de schepenbank

¹¹ In de instructie van drossaard Hardenbergh (1694) staat de waarschuwing dat hij geen accoord mag sluiten zonder de toestemming van het gerecht op straffe van 'gecorrigeert' te worden.

daarvoor toestemming gaf koos zij twee commissarissen uit haar midden onder wiens leiding de gedaagde met de drossaard tot een accoord probeerde te komen en die daarover verslag deden aan het gerecht.

Opvallend is dat men in Amerongen regelmatig tijdens een strafproces alsnog tot een schikking kwam. Dit werd waarschijnlijk mede veroorzaakt door het feit dat de Heerlijkheid een kleine jurisdictie was waar iedereen elkaar kende. De meeste verdachten waren dan ook bekenden van de leden van het gerecht, wat hun beslissingen moet hebben beïnvloed.

- Het is zelfs eenmaal voorgekomen dat een gedaagde weigerde de gerechtskamer te betreden omdat hij op aangeven van een der schepenen voor het gerecht moest verschijnen en diezelfde schepenen daar als zijn rechter zag zitten. Zijn enorme woedeuitbarsting leverde hem een dagvaarding wegens belediging van het gerecht op. Gelukkig voor hem had de drost begrip voor de situatie en adviseerde positief ten aanzien van zijn submittie verzoek, waarna hij werd veroordeeld in een boete van f70,-.¹²

Afbeelding van de zuidkant van de stad 'Campen'
met een zelfde soort galg zoals er
een in Amerongen heeft gestaan.

V De rechtsgang in de Heerlijkheid Amerongen

Voor een reconstructie van de gang van zaken in Amerongen waren de (weinig) processtukken de belangrijkste bron. Daarnaast is gebruik gemaakt van de criminele rol en de 'politie-boeken', aangevuld met informatie uit de 'Ordonnantie ende Instructie op de Styl ende Maniere van Procederen voor den Hove van Utrecht'.

5.1 Het vooronderzoek.

Nadat hem een crimineel feit ter ore kwam, meestal doordat er aangifte werd gedaan, begon de drossaard met zich 'te informeren' over de zaak. Ook werd het gerecht direct van de zaak op de hoogte gebracht, temeer omdat voor elke verdere handeling, van arrestatie tot getuigenverhoor, toestemming van het gerecht nodig was. Arrestatie zonder toestemming was alleen toegestaan wanneer '... hij vagebonden off Landlopers voorhadde off imant bevonde op de versche daet off dat het Delict seer swaer off grouwelijck waer, en perikel dat de misdadige soude ontcomen off dat andersints het feijt notoir ware in welcken geval den voors: Drost Ons ende die van onsen gerechte dear van op 't spoedigste sal adverteren ende daer bij de informatie overschicken omme gedisponeert te worden off de apprehensie gefundeert is off niet, sonder dat den voors: Drost daerinne middelerwijle iets vorders sal mogen procederen'¹³ Verder was de drost verplicht de gevangene binnen drie dagen voor het gerecht te brengen en aan te klagen. De criminele rol laat zien dat men zich in de praktijk aan deze instructie hield. Zo zaten alle bedelaars en alle dieven, helers en oplichters in voorlopige hechtenis, evenals een aantal personen die zich zeer slecht gedragen hadden, met name tegen ambtenaren, of tot bloedens toe hadden gevochten. Ze werden ook allemaal binnen drie dagen voor het gerecht geleid.

Was een nader onderzoek noodzakelijk, dan benoemde het gerecht twee van haar leden tot 'commissarissen' die speciaal met die zaak belast werden. Ondertussen had de drossaard een procureur (of advocaat) in de arm genomen om hem bij te staan. Het "onderzoeks-team van vier" verzamelde bewijzen en getuigenverklaringen, 'attestatiën'. Dat

13 instructie van drossaard Hardenbergh (1694)
 RAU HAA inv.nr.III 40
 OAGA inv.nr. 1 fol:148

werd zo zorgvuldig mogelijk gedaan. Indien nodig werden de opsporings-verzoeken doorgebladerd of informatie ingewonnen bij naburige gerechten. In elk geval werden de verklaringen van de verdachten op hun juistheid gecontroleerd.

- Zo wist het gerecht in 1723 dat de bedelaar Matthijs Paul acht jaren tevoren al eens twee dagen gevangen had gezeten in Rheeën waarna hij de stad was uitgegoid met de mededeling nooit meer terug te komen.¹⁴
- En wist men zelfs te achterhalen dat de man van bedelaars Johanna Catharina van Dorsten in 1794 helemaal niet overleden was maar als soldaat in garnizoen te Breda leefde.¹⁵

Al bleven de communicatie-middelen beperkt tot brieven en de identificatie-middelen tot beschrijvingen door ooggetuigen en belemmerden de vele kleine rechtsgebieden het opsporingswerk, toch kon er zeer snel en slagvaardig gehandeld worden. Uit een jurisdictie vluchten betekende niet automatisch dat je niet meer vervolgd kon of zou worden.

Ook wanneer iemand een onnatuurlijke dood was gestorven werd een onderzoek ingesteld. "Het team" was dan bij de lijkschouwing door de dorpschirurgijn aanwezig. Was het van te voren al duidelijk dat er een misdaad in het spel was, bijvoorbeeld door de aanwezigheid van meswonden, ingeslagen schedels en dergelijke, dan werd er uit Utrecht een 'Medicinae Doctor' (universitair geschoolde arts) gehaald om, geassisteerd door de chirurgijn, sectie te verrichten.

Ging het om lichte vergrijpen zoals vechtpartijen of overtredingen zoals het kaarten op zondag, dan was het mogelijk tot een accoord met de drost te komen vóórdat deze er een rechtszaak van maakte. Deze 'composities' of schikkingen maakten een proces overbodig en staan dus noch in de rol, noch in enige andere bron vermeld. Het aantal schikkingen dat een proces voorkwam is dus niet bekend.

- Deze gang van zaken blijkt alleen uit een kostendeclaratie van de drost uit 1681 en een unieke zaak die 20 september 1717 voor het gerecht diende. Die dag hadden twee vechtersbazen voor moeten komen, maar vlak vóór de zitting was de drost met één van

hen tot een accord gekomen en werd de zaak afgelast. Maar de ander had al een procureur in dienst genomen en zo kosten gemaakt die hij vergoed wilde hebben van de drost, zodat de zaak toch in de rol kwam. Het vonnis was dat de kosten betaald moesten worden door degene die met de drost tot een schikking was gekomen.¹⁶

- En in de kostendeclaratie van drost Vervoorn in zijn gewonnen zaak tegen J.J. Vos, die tijdens 'n vechtpartij iemand in het been heeft gestoken met zijn mes, staat letterlijk: ...'Ende de gecondemneerde (=Vos) die saecke inde minne niet afmae-ckende Is den Triumphant (= de drost) in sijn qualiteijt genoocktsaeckt geworden requeste aen deesen Ed: Gerechte tot betalinge vande vecht boeten te presenteren Ende daer bij te versoecken citatie ...'.¹⁷

Of de Amerongse drossaards het ook op eigen houtje, buiten medeweten van het gerecht om, op een accoordje wilden gooien blijft onbekend zolang hun persoonlijke administratie niet gevonden en bekeken wordt.

Was er voldoende bewijs om een proces te voeren, dan stuurde de drost het gerecht een brief waarin hij delict en verdachte omschreef en óf alleen om een citatie (dagvaarding) verzocht óf om een 'apprehensie corporeel' (in hechtenisneming) of citatie. (Dit laatste voor wanneer de 'apprehensie corporeel' werd geweigerd.) Stemde het gerecht in met het citatie-verzoek dan kreeg de gerechtsbode, annex deurwaarder, de opdracht de verdachte voor de komende rechte dag te citeren. Dat betekende voor de meeste gedaagden dat zij 1 à 2 weken later voor moesten komen, al waren er ook die binnen een week of pas na een maand verwacht werden. De bode bezorgde de citatie over het algemeen nog op de dag waarop hij de opdracht kreeg, of de erop volgende, bij de gedaagde thuis, terwijl 'edictale citaties' door hem werden '...gepubliceert vanden Raathuijse van Amerongen'.

- Een bewaard gebleven 'citatie bij edicte' laat zien wat er werd omgeroepen:
'In kragte van den appointemente van citatie geoptineert bij de H_r Nicolaas Spranger drossaard deser Heerlijkheijt Amerongen nomine officii op en jegens

Henrik Scheffer jegenwoordig sig ophoudende te Vianen, Soo wort den selven bij Edicte en openbaar Clock-luijdinge gedagvaard te compareeren voor deesen Edle geregte der Hooge en Vrije Heerlijkheit Amerongen, op maandag den 9e feb- 1728 des voornoens neegen uren om te hooren Eijsch doen en versoeck van provisie met Edictale Citatie in forma actum den 26e Januarij 1728'.¹⁸

Een enkele maal kreeg de bode de opdracht om een 'citatie bij edictie met affixie van billetten' te doen, waarbij de dagvaarding op een aantal plaatsen opgehangen werd. Wanneer de verblijfplaats van een gedaagde bekend was werd hij ook nog eens persoonlijk of per brief op de hoogte gebracht door de bode, die van al zijn acties schriftelijk verslag moest doen aan het gerecht.¹⁹ Zo was alles voorbereid voor de eerste rechtstag.

5.2 Het proces.

De meeste zaken (2/3) kwamen binnen één maand na het delict voor het gerecht. In andere zaken duurde het langer, tot 'n enkele keer bijna een jaar. Op de rechtstag zelf werden de gedaagden door de bode op het raadhuis ontvangen in zijn keuken die als wachtkamer dienst deed.²⁰ Het gerecht bevond zich ondertussen in de raads- of rechtskamer waar de rechtszitting plaats vond.

Tijdens de zitting werden de verdachten die in hechtenis zaten aangesproken met 'gevangene', 'geappreheendeerde' of 'gearresteerde'. De anderen waren 'gedaagden', terwijl de drossaard werd aangeduid als 'Eijser'.

- Zo staat op de criminele rol bij elke zaak achter de naam van de drost en diens "titel" drossaard de woorden: no_e offic: Eij_r ende req_nt , die staan voor: nomine officii Eijser ende requirant , wat betekent: uit hoofde van zijn ambt eiser en lastgever (op wiens verzoek de dagvaarding is gedaan).

Een enkele keer probeerde de drost op de eerste zittingsdag alsnog toestemming voor een 'apprehensie corporeel' te verkrijgen, waarbij zijn motieven daarvoor soms genoteerd zijn. Daaruit blijkt dat er twee hoofdredenen voor het verzoek waren. Ten eerste een sterk vermoeden dat de ver-

18 RAU Dorp inv.nr.123 1728

19 RAU Dorp inv.nrs.122 + 123

20 instructie voor het ambt van deurwaarder & gerechtsbode (1686)
OAGA inv.nr. 1 fol:106

dachte de dader was van een zwaar vergrijp, zoals diefstal of het toebrengen van zwaar letsel. Daarnaast was de kans dat een verdachte aan berechting en/of straf zou ontkomen een belangrijke reden. Dat gold met name voor verdachten die buiten de Amerongse jurisdictie woonden en voor hen die veel te weinig bezaten om de geëiste boete te kunnen betalen en dus makkelijk konden vluchten. De laatste waren vooral losse arbeidskrachten en ongebonden mensen die hun hele bezit onder de arm konden meenemen wanneer ze elders werk gingen zoeken.

Het procesverloop was uiteraard afhankelijk van de procedure die gevolgd werd. Omdat deze al uitgebreid aan de orde zijn gekomen zal ik hier alleen nog enkele aspecten van de ordinariis procedure behandelen. Daarbij komt de procureur het eerst aan bod. Het beroep van advocaat & procureur bestond in de 17e en 18e eeuw niet, beide waren nog gescheiden. Het verschil ertussen was net als dat tussen een medisch arts en een chirurgijn, de een was universitair geschoold, een academicus, terwijl de ander het vak van een leermeester had geleerd. Een advocaat verdedigde zijn cliënt op diens verzoek, maar was voor de meeste mensen veel te duur. In Amerongen zijn het dan ook procureurs die de gedaagden bijstaan. Voordat zij in Amerongen mochten werken hadden zij toestemming van het gerecht nodig (een soort werkvergunning).²¹ Was deze eenmaal verkregen dan kon hij door iemand worden aangenomen om een bepaald proces voor hem te voeren. Daarvoor moest zijn lastgeving (werkopdracht), waar hij nooit buiten mocht gaan, aan de secretarie van Amerongen afgegeven worden.

Alle procureurs dienden zich hieraan te houden, ook zij die door de drossaard in dienst waren genomen. De laatste was er niet zo gelukkig mee dat gedaagden zich door procureurs lieten verdedigen, want dat maakte het voor hem als eiser niet makkelijker op en kon soms voor langdurige processen zorgen. In een van die lange processen verzuchtte drossaard Hardenbergh '... dat de requ^{ten} (gedaagden) sich deden bedienen van een persoon wiens practijck genoeghsaem alleen daer in bestaet, om den voortgangh van justitie voor soo veel doenlijck te retarderen

21 Huber, Heedendaegse Rechtsgeleertheit, p.605-613
18e eeuwse toestemmingen om als procureur in Amerongen te werken:
OAGA inv.nrs. 2 fol:153 + 3 fol:45, 102, 136, 154

en de beurs vande geene die hem emploijeren met alle ben-
denckelijcke costen belasten ...¹²²

Op de eerste zittingsdag van een proces begon de
drossaard, volgens de gegevens op de rol, direct met zijn
requisitoir waarin hij het delict omschreef en zijn eis
formuleerde, inclusief zijn beweegredenen daarvoor. Daar-
na was de gedaagde (of gevangene) verplicht zijn pleidooi
te houden, een antwoord te geven op de beschuldigingen van
de eiser. Uitstel hiervan werd alleen toegestaan wanneer
de dagvaarding nog geen week in zijn bezit was en dus de
tijd voor het opzetten van een verdediging te kort was ge-
weest en wanneer er eerst een beslissing genomen moest
worden over een aangevoerde 'exceptie', zoals bijvoorbeeld
het verweer dat het een civiele zaak was of dat men elders
al voor hetzelfde delict veroordeeld was. Op het antwoord
van de gedaagde of diens procureur kon de eiser van re-
pliek en de gedaagde weer van dupliek dienen. Daarna kon
het tripliek en quadriplek volgen, terwijl er tussendoor
steeds allerlei 'excepties' aangevoerd konden worden.

Gedurende het proces konden beide partijen met
nieuwe, door een notaris of de secretaris opgeschreven,
getuigenverklaringen komen. Het gerecht accepteerde deze
alleen als bewijsstuk wanneer zij door de getuige werden
bevestigd met een 'solemnele eede met opgesteecken ving-
ers'²³, dat is ' ... seggende soo waerlijck helpt mij Godt
almachtig¹²⁴, in aanwezigheid van de secretaris en schepe-
nen. Woonde de getuige buiten de Heerlijkheid Amerongen
dan kon hij de eed ook voor de eigen schepenen afleggen.
Behalve deze getuigenverklaringen, waarin de getuige in
eigen woorden verteld wat hij zag en hoorde, zijn er ook
enkele getuigenverhoren of ondervragingen in de criminele
stukken bewaard gebleven. De getuige werd dan 'geinthe-
meert' (gedagvaard) om ' ...te responderen op seeckere
art en (artikelen) van interrogatoria aen commiss en uijt
desen Ed: Gerechte overgegeven'. Daarbij was hij verplicht
om de, door de drost of gedaagde van tevoren opgestelde,
vragen ('artikelen') te beantwoorden die door de commiss-
sarien gesteld werden. Dit waren zeer suggestieve vragen
zoals: Of zij (de getuigen) gezien hadden dat de knecht

22 RAU Dorp inv.nr.120 1695

23 RAU Dorp inv.nr.121 1663

24 ibidem, 1689

van de Lt. Landdrost zijn mes getrokken had en Franck G. Wildeman ermee in 't hoofd sneed?, en: Of zij gezien hadden dat Dirck Hendrick een snee in 't gezicht toebracht?, Of zij niet gehoord hadden dat Hendrick riep dat Dirck hem 'verradelijk den beck opsneed'?²⁵ Op zulke vragen antwoordden de getuigen over het algemeen zeer terughoudend, bijvoorbeeld door te zeggen dat men de betrokken personen niet kende en dus niet kon zeggen wie het gedaan had of dat men niets gezien of gehoord had. Verder valt op dat alle getuigen op de laatste vraag of men verder nog iets van de zaak wist antwoordden met 'niets'. Daarnaast was niet iedereen bereid zich zonder slag of stoot aan zo'n verhoor te onderwerpen en een enkeling weigerde zelfs te antwoorden.

- Zo vonden Jean le fort Belgarde en zijn procureur Adrian van Wijck dat zijn vrouw niet gedwongen kon worden om tegen hem te getuigen in zijn proces met Abraham van Son tegen de drossaard die hen van een 'exces' en verzet tegen de drost zelf beschuldigde. Daarop volgde een juridisch "welles-nietes spel" dat na drie jaar nóg geen winnaar opleverde.²⁶
- De criminele rol vermeldt drie gevallen waarin mensen die waren 'geinthimeert' om te getuigen weigerden te antwoorden. Daarop verzocht de drost telkens uitstel en een nieuwe inthimatie. Of men uiteindelijk toch meewerkte of bleef weigeren staat niet meer genoteerd in de rol.²⁷

Ook na het verhoor moesten de antwoorden gewoonlijk bevestigd worden door het zweren van de eed.

- Iets wat Hendrick van Wijckersloot en Hendrick de Kemp weigerden omdat het zo lang geleden was gebeurd. Na drie 'inthimaties' en dreigen met boetes en gijzeling was Kemp alsnog bereid de eed af te leggen en de proceskosten plus boete te betalen. Tegen Wijckersloot werd de volgende rechte dag gijzeling verleent en hij werd veroordeeld in de kosten ervan.²⁸

Hoe lang een proces duurde was voor een groot deel afhankelijk van de procedure die gevolgd werd. Zo werden

25 RAU Dorp inv.nr.123 1735

26 RAU Dorp inv.nr.120 1680-1683

27 Dat waren Willem van Garderen en zijn vrouw Bartha van Scherpenseel in 1705, Arien Coenraetsen en Maria Gerrits in 1699 en Gijsbert de Cock in 1692. RAU Dorp inv.nr.120

de zaken waarin extra-ordinair geprocedeerd werd allen binnen één maand afgehandeld (de helft ervan zelfs in één zitting). Verstekzaken daarentegen duurden minimaal één maand (= 4 rechte dagen) tot één jaar. Zoals te verwachten viel varieerden de ordinarij processen het meest in proceslengte, van één dag (in bijna de helft van de gevallen) tot twee jaar. Dit in overeenstemming met de 'Ordonnantie ende Instructie op de Styl en Manier van Procederen voor het Hof van Utrecht, rubrica van Proces Crimineel', waarin staat dat de Procureur-Generaal (c.q. de drossaard) ervoor moet zorgen dat een ordinarij procedure niet langer dan één jaar, en bij belangrijke zaken niet langer dan twee jaar duurt. Alles bij elkaar werd het grootste gedeelte van alle criminele processen snel afgehandeld: bijna 3/4 van de zaken in nog geen maand (en 71% daarvan in één zitting).

5.3 Vonnis en uitvoering.

Burgemeesters en schepenen traden als rechters op en bepaalden dus het vonnis. Wat er onderling besproken werd en hoe men tot een gezamenlijk oordeel kwam was en blijft "het geheim van de raadskamer". Gelukkig tilt Ulricus Huber in zijn boek "Heedendaegse Rechtsgeleertheit" een tipje van de sluier op. Volgens hem zijn in criminele zaken alle stemmen vereist voor een vonnis. Bij een staking van de stemmen moest de gedaagde vrijgesproken worden en wanneer men in meer dan twee kampen was verdeeld diende de twee mildste uitspraken samen genomen te worden terwijl de strengste straf telkens alleen bij meerderheid opgelegd kon worden.²⁹

- Wanneer bijvoorbeeld de stemmen als volgt verdeeld waren: 6 voor geselen + brandmerken, 5 voor geseling en 1 voor pijniging, dan werden de laatste twee bijeen genomen en werd het: 6 voor geselen + brandmerken en 6 voor alleen geselen.

Omdat er nu geen meerderheid voor de zwaarste straf was werd het vonnis: geseling.

Het is heel goed mogelijk dat men in Amerongen op deze wijze tot een vonnis kwam, maar bewijzen ontbreken. In elk geval werd daar voorkomen dat er gedaagden moesten worden

²⁸ RAU Dorp inv.nr.120 1695/96

²⁹ Huber, Heedendaegse Rechtsgeleertheit, p.828-829

vrijgesproken wegens het staken van de stemmen door het benoemen van een oneven aantal rechters (2 burgemeesters + 5 schepenen).

De verschillende straffen die de rechters konden opleggen zal ik hier alleen in algemene zin bespreken, omdat ze in een volgend Bulletin uitgebreid aan de orde komen. In het bezit van de hoge rechtsmacht was het Amerongse gerecht bevoegd om iedere straf uit te spreken, van geldboetes tot de doodstraf. Voor dit laatste moest wel eerst de toestemming van de houder van de hoge jurisdictie, de Heer van Amerongen, worden gehaald. Al had Amerongen net buiten het dorp een permanente tentoonstellingsgalg, toch is daar voor zover bekend, nooit gebruik van gemaakt. Voor elke openbare lijfstraf en doodstraf moest er een schavot gemaakt worden door de timmerman. Een vonnis van te pronk staan uit 1787 wijst de plaats aan, letterlijk: '... een schavot, daartoe voor den Raadhuse deser hoge en vrije heerlijkheit op te rigten en aldaar aan een paal gesteld ...'.³⁰ Dit geeft ook aan dat Amerongen in die tijd geen permanente schandpaal bezat.

Korte gevangenisstraffen werden tot in de 18e eeuw in het cachot op de eerste verdieping van de kerktoeren uitgezeten³¹, 'de gewone gevangensplaats op de Toren'. Een plaats die men niet geschikt achtte voor Amerongse vrouwen en kinderen want zij werden in de 'gijselkamer' van het raadhuis opgesloten, die heel wat comfortabeler was. Vanaf het midden van de 18e eeuw kwam iedereen 'in een der gevangenissen' terecht. Daarmee werden de 'twee lokalen voor criminele gevangenen' in het raadhuis bedoeld. Deze waren bij een grote opknopbeurt van het raadhuis in 1756 daar geschikt voor gemaakt.³² Vanaf die tijd werd ook de gerechtsbode, die immers in het raadhuis woonde, belast met de verzorging en bewaking.

- Zo is de enige bron die ons iets meer over het leven van gevangenen verteld de instructie voor de bode uit 1794 waarin staat '... dat hij gevangenen op Water en Brood geconfineerd niet anders zal mogen geven dan 2 lb. Roggenbroodt en een Emmer Water in de 24 Uuren'. Ook moest hij '... Zorgen dragen

30 ibidem

31 Demoed, Lieflijk landschap, p.269

32 De renovatie gebeurde op kosten van de Heer van Amerongen. Demoed, Lieflijk landschap, p.288

Andrieskerk, Amerongen
Gewassen pen-tekening Abr. de Haan de Jonge 1707 - 1748
Origineel in de Albertina te Wenen.
Foto uit coll. Heemkundige Stichting, Amerongen.

voor de rijnheid en zuiverheid der gevangenen; dat gevangenen van frisse Lucht niet verstoken blijven, als meede naauwkeurig letten op de gesprekken en houdingen der gevangenen en die ter-stond aan den Heer Drossaerd meden deelen en om des te zekerer te wesen dat gevangenen niet doorgraven of uitbreken zal hij ten minsten vier maal in de 24 Uur, des noods met den Dienaer geadsisteerd, zig in de gijsseling en gevangenen begeven om te zien of alles in goede order is.³³

Gevangenisstraf in Amerongen was altijd en voor iedereen 'op water en brood'. De meeste gedetineerden moesten ook nog de verblijfskosten zelf betalen. De dichtstbijzijnde "echte" gevangenis was het tucht- en werkhuis te Utrecht waar langgestraften terecht kwamen.

Werd men veroordeeld tot een boete dan werd men geacht deze binnen 10 dagen te betalen. Gebeurde dit niet dan moest de deurwaarder binnen één maand tot twee maal om betaling of borg vragen. Bij weigering werd er uiteindelijk overgegaan tot een gedwongen openbare verkoop van goederen totdat de boete én de kosten van de verkoop voldaan waren. Althans dat was de te volgen procedure volgens de 18e eeuwse rechtsgeleerde Ulricus Huber.³⁴ In Amerongen was het de gerechtsbode, annex deurwaarder, die deze taak te vervullen had en moest assisteren bij de verkoop van geëxecuteerde goederen. Maar buiten de Heerlijkheid had men hiertoe geen enkel recht. Daarom werden met name niet-Amerongers in de 'gijsselkamer' van het raadhuis vastgehouden totdat er betaald was of iemand zich borg wilde stellen en zo betalingsgarantie gaf. De kosten hiervan (als eten en drinken) moesten de gegijzelden zelf betalen.

- Zo was de knecht Louis Rost op 10 maart 1721 veroordeeld tot f50,- boete, waarna de deurwaarder hem al op 13 maart sommeerde om deze binnen 24 uur te betalen. Omdat dit niet gebeurde kwam de deurwaarder op 17 maart terug om hem in persoonlijke gijsseling te nemen, maar de vogel was gevlogen. Daarop werd een 'apprehensie corporeel' door het gerecht uitgevaardigd om hem in het hele rechtsgebied van

33 OAGA inv.nr. 3 fol:190

34 Huber, Heedendaegse Rechtsgeleertheit, p.847-850

Amerongen op te mogen pakken.³⁵

Erg efficient in het innen van boetes was men in Amerongen blijkbaar niet. In elk geval niet in het begin van de 18e eeuw toen het de drossaard niet lukte om drie boetes te innen voordat de zaak verjaarde. Daarop moest hij het gerecht om 'nieuwe letteren van executie' vragen, waardoor dit in de criminele rol werd opgetekend. Een van de twee wanbetalers was Cornelis Lijster die een 'tapperij' bezat, zodat de reden voor het laten verjaren niet de armoede van de veroordeelde kon zijn. Nu is en was het algemeen bekend "dat je een kale kip niet kunt plukken", wat de vraag oproept wat er gedaan werd wanneer iemand de boete niet kon betalen. De rechtsgeleerde van Zutphen formuleerde het als volgt: 'Wanneer yemant ter oorsaecke van eenigh delict gecondemneert is in een pecunieele Poene / indien hy deselve Poene niet en kan betalen / soo mach hy met een corporeele straffe gepunieert worden / alsoo de pecunieele Poene in sulcken gevalle in een corporeele Poene mach geconverteert worden.'³⁶ Deze gang van zaken kende men in Amerongen ook getuige het feit dat een veroordeling in een boete wegens onvermogen van de veroordeelde later werd omgezet in gevangenisstraf en te pronk staan (1736).

- Dat was het geval toen de minderjarige Cars Vise op 20 febr. 1736 veroordeeld werd in een boete van f150,- wegens een mesgevecht en dit in april nog niet betaald had. Omdat de jongen geen goederen of effecten had die in beslag genomen konden worden werd hijzelf door de drost, na toestemming van het gerecht, vastgezet. Daarop besliste het gerecht op 16 april dat Cars 8 dagen in de gijselkamer op water en brood gevangen moest blijven waarna hij een half uur te pronk moest staan met een mes om zijn hals als teken van zijn misdaad.³⁷

Alle veroordelingen in Amerongen gingen gepaard met de woorden: 'cum expensis', wat wil zeggen: plus de 'kosten en misen van justitie' oftewel de proceskosten. Wat onder proceskosten werd verstaan laten vier bewaard gebleven kostendeclaraties zien.³⁸ Het komt er in het kort op neer

35 RAU inv.nr.121 1721

36 Zutphen, Practycke, p.453

37 RAU Dorp inv.nr.121 1736

38 RAU Dorp inv.nr.122 1678, 1682, 1687
ibidem, nr.123 1696

dat alle kosten die de drossaard gemaakt had in een bepaalde zaak betaald moesten worden. Naast de kosten die hij voor zichzelf in rekening bracht had hij de deurwaarder/bode, secretaris en zijn procureur voor elke actie die zij in die zaak gedaan hadden moeten betalen, evenals alle zegels, die de stukken pas officieel maakten, en de leges van het gerecht.

- Voorbeelden van kosten die gemaakt werden:
Daggeld voor het inwinnen van informaties, het afnemen van de eed van getuigen, daggeld aan de getuigen betaald en het maken van de declaratie. De deurwaarder voor het bezorgen van allerlei stukken (oa. citaties), inclusief reiskosten en onderhoud van evt. gevangenen. De secretaris voor het opstellen van actes, het registreren en administreren. En tenslotte de procureur voor al zijn handelingen, inclusief daggeld.

Afhankelijk van de lengte en aard van het proces konden de kosten oplopen van enkele guldens tot boven de honderd. Wanneer er geprocedeerd werd om een lage boete kon het voorkomen dat de proceskosten veel hoger werden dan die boete.

- Zoals in het proces tegen Jan van Ree die, samen met anderen, in een decembernacht in 1791 voortijdig de 'NagtWagt' verliet, waarvoor een boete van f3,- werd geëist. Omdat Jan als enige niet tot een accoord met de drost wilde komen werd hij veroordeeld in de geëiste boete plus de kosten, die f8,- en 1 stuiver bedroegen.³⁹

Waren er problemen over de betaling van de kosten tussen de drost en de veroordeelde, dan werd het gerecht ingeschakeld voor een 'taxatie' van de kostendeclaratie van de drossaard. Gewoonlijk werden ze dan 'getaxeert en gemodereert', met name doordat het gerecht de kosten van 'specie' of 'verteeringh' 'nihil' vond, tot een uiteindelijk lager bedrag dan dat wat de drost verlangd had.

5.4 Hoger beroep.

Alleen wanneer in een criminele zaak niet op een beken- tenis was gevonnist stond voor beide partijen de moge-

lijkheid van appèl bij het Hof van Utrecht open. Tegen elk (tussen-) vonnis kon in beroep gegaan worden. Maakte men hiervan gebruik, dan moest dit volgens de regels binnen 10 dagen na het vonnis in de rol opgetekend worden.

- Zoals bijvoorbeeld: 'Offenbergh als procureur vande requiranten in desen (= de gedaagden) constitueerde sikh ilico appellant van het voors:[chreven] vonnis aan den Ed: Hove van Utrecht protesteren vande prosecutie van dien'.⁴⁰

In de Amerongse criminele rol staat bij 7 zaken het appèl aangekondigd. Maar in het register van zaken in appèl van het Hof staan er maar drie vermeld.⁴¹ Jammer genoeg zijn de stukken over deze zaken verdwenen, zodat over de inhoud en afloop ervan niets te melden valt. Wel is in de criminele rol te lezen dat het in twee gevallen de drost was (via zijn procureur) die besloot tot het hoger beroep. De andere appèlzaken gingen uit van de gedaagden. Maar de afloop van deze zaken, de beslissing van het Hof, werd niet in de Amerongse rol opgetekend.

M.H.A. Pierson

Volgend Bulletin: Misdaad en Straf in Amerongen.

40 RAU Dorp inv.nr.121 1714

41 RAU Hof inv.nr.VIII 183

Bronnen:

- Oud Archief Gemeente Amerongen (OAGA)
 Inventarisnummers 1, 2 en 3
- Rijksarchief Utrecht (RAU)
 Dorpsgerechten (Dorp)
 Inventarisnummers 120-122, 139 en 158
 Huisarchief Amerongen (HAA)
 Inventarisnummers III 38-45
 Hof van Utrecht (Hof)
 Inventarisnummers 182-183

Literatuur:

- Demoed, J In een Lieflijk landschap.
 (Zaltbommel 1974)
- Huber, Ultricus Heedendaegse Rechtsgeleertheit
 (5e druk, Amsterdam 1768)
- Monté ver Loren, J.Ph. de Hoofdlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke
 organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de
 Bataafse omwenteling, bewerkt door E.J.Spruit
 (Deventer 1982)
- Muelen, W. v.der Costumen, Usatien, Policien ende Styl van Proce-
 deren, der Stadt, Jurisdictie ende Vrijheid van
 Utrecht
 (Utrecht 1709)
- Muelen, w. v.der Ordonnantie ende Instructie op de Styl ende
 Mariere van Procederen voor den Hove van
 Utrecht, zoo in Civile als Criminele zaken
 (Utrecht 1706, 1707) deel 1 en 2
- Pierson, M.H.A. Boetstraffelijcke en Lijfstraffelijcke Saecken in
 de Hooge ende Vrije Heerlijckheit van Ameron-
 gen, Ginckel ende Elst 1662-1794
 (Doctoraalscriptie geschiedenis 1989. Oa. aanwezig
 in de Openbare Bibliotheek te Amerongen)
- Zutphen, B. van Pracktyke der Nederlantsche Rechten, van de
 Dagelijksche soo Civile als Crimineele Quaestien
 (Groningen 1680)

18de EEUWSE KOPERGRAVURES,
een kleine bloemlezing

De afgebeelde prent op de volgende bladzijde is nummer 18 uit een serie van 21 kopergravures die Daniel Stoopendaal omstreeks 1700 maakte van het Huis Zuylestein en omgeving. De volledige serie bestaat uit één grote vogelvluchtgravure van het landgoed (met als titel "Het gesigt van het Huys van Zuylesteyn, met zyn Tuynen en Plantagien, toebehoorende de wel E^d. Hooghgebooren Heer Fred. de Nassau, Grave van Rochford, Vicomte de Tumbrids, Baron van Ensfield, Vryheere van de Hooge Heerlijkheeden Zuylesteyn, Leerzum en Ginckel, Heere van Wayesteyn, etc. etc.etc." Naat Leven getekent, en int Cooper gebracht, door Daniel Stoopendaal.) en 20 kleinere detailgezichten. De titel van nummer 18 is "Gesigt vant Huys, na Amerongen".

De Stoopendaals (Bastiaan, 1637-1707, en Daniel, 1685-1713) zijn beroemd geworden door hun talrijke minutieus uitgevoerde gezichten van buitenhuizen en parken. Vooral de schitterende prenten in "De Zegepralende Vecht" van 1719 hebben Daniel bekend gemaakt. In de hal van Kasteel Amerongen hangen links en rechts van de hoofdingang bovengenoemd gezicht op Zuylestein en een gravure van Middachten.

Op deze prent nummer 18 zijn, behalve de kerk en het Huis Amerongen, nog een molen te herkennen (een standaardmolen, op dezelfde plaats als het huidige restant van een veel later gebouwde stenen molen), de huizen aan de Overstraat en de Zuylesteinseweg, overgaande in de Kersweg. Ook de ridderhofsteden Royestein en Wayestein met hun bijgebouwen zijn te onderscheiden. Op gravure nummer 16 van de serie zijn ze wat duidelijker zichtbaar; Royestein lag veel dichterbij de Rijndijk dan de tegenwoordige boerderij van die naam aan de Kersweg. Dat blijkt ook uit een kaart van 1633 door Hendrik Verstralen, waar beide hofsteden op staan. Tenslotte valt heel in de verte ook nog de toren van Rhenen te onderscheiden.

De boerderij op de voorgrond is waarschijnlijk dezelfde als het nog bestaande huis aan het eind van de Zuylesteinseweg, vlak tegen het landgoed aan, met als officieel adres Rijksstraatweg 1, Leersum.

Gegevens: De Heerlijkheid Zuylestein, uitgave Stichting ter bevordering van de atlas en handboek "Neder-

Daniel Stoopendaal Gesicht vant Huis, na Amerongen. kopergravure
Foto beschikbaar gesteld door Roëll Kunst en Antiek, Leersum

landse Buitenplaatsen en Historische Landschappen", in samenwerking met "Canaletto", Alphen aan den Rijn, 1982. P.T.A. Swillens, Nederland in de Prentkunst, Utrecht 1978.

D. Pezarro

VAN HET CONCERTPODIUM

Gewoonlijk was muzikaal Amerongen in de zomermaanden ondergedompeld in een weldadige rust. Alleen het Jazzconcert hield ons uit de slaap. Maar sinds vorig jaar heeft dat versterking gekregen van het Koffieconcert. Dit jaar komt daar de Masterclass van het Daniël Kwartet (27 augustus ; aanvang 20.15 uur) nog bij, en is er van zomerrust dus geen sprake meer. Gezien de belangstelling voor Jazz- en Koffieconcert werd die wellicht ook niet gewenst. We hopen nu maar dat deze veronderstelling bevestigd zal worden door de toeloop bij de Masterclass. Welke overigens een prelude vormt op het openingsconcert dat de meesters van het Daniël Kwartet zelf, op **10 september** zullen geven. We denken dat dit befaamde ensemble de toon zal zetten voor het hele seizoen, een attractief programma dus!

En over dat programma gaat de rest van dit stukje. Maar anders dan U misschien denkt. Want het gangbare concertprogramma (dat werd in een vorig nummer al besproken) laat ik rusten, om een heel bijzonder programma-onderdeel aan te kondigen:

Een clavecimbelconcert
op ons gerestaureerd kasteel-clavecimbel,
voor uitsluitend donateurs.

Met een educatief tintje, omdat behalve muziek ook het gesproken woord zal klinken. De restaurator van het instrument, de heer Walter Vermeulen, zal er namelijk het een en ander over vertellen. Een paar details geef ik U alvast. Ons clavecimbel is in 1766 in Engeland gebouwd en nog in oorspronkelijke staat. Het is de enige 'Kirckman' die nog over is in Nederland. In de 70'er jaren is het instrument provisorisch, maar onlangs volledig gerestaureerd. Dat

laatste wil zeggen, niet alleen geconserveerd, maar ook bespeelbaar gemaakt. Het clavecimbel staat opgesteld in de Eetkamer, waar het ook bespeeld zal worden.

Het staat daar vooral, omdat de klimatologische omstandigheden in de Eetkamer beter op de 'behoeften' van het instrument zijn af te stemmen dan elders in het Kasteel. Die omstandigheden zijn belangrijk omdat een clavecimbel gemakkelijk ontstemd raakt, soms al na 2 à 3 weken. Reden om het instrument van Kasteel Amerongen elke twee maanden te laten stemmen.

Dat stemmen is niet nodig voor het andere prachtstuk uit de collectie muziekinstrumenten van het Kasteel, de harp. Want die is gerestaureerd in de zin van wel geconserveerd, maar niet bespeelbaar gemaakt. Dat laatste was niet aan de orde, omdat een bespeelbaar gemaakte harp elke dag moet worden gebruikt om in conditie te blijven. Voor de Amerongse harp is dat geluk niet weggelegd. Bovendien is het vrijwel onmogelijk een dergelijk instrument na restauratie te laten klinken zoals het in de achttiende eeuw klonk. Onze harp is één van de vroegste enkelvoudige pedaalharpen die zijn gebouwd, en stamt uit circa 1760. Ook over dit bijzondere bezit zal de heer Vermeulen nader informatie geven.

Een en ander staat op het programma voor zaterdag **24 september 1994** en zal om **20.15 uur** een aanvang nemen. Vóór de pauze zal de heer Walter Vermeulen een lezing geven over clavecimbel en harp. Erna zal mevrouw Leni van Maanen-Van der Lee het clavecimbel bespelen. De te spelen muziek is nog niet bekend, maar vrijwel zeker wordt teruggerepen naar componisten die leefden rond 1766, het bouwjaar van het clavecimbel.

Er zijn ongeveer 80 plaatsen beschikbaar. Reserveeringen worden uitgevoerd, in volgorde van binnenkomst, door mevrouw A. Eijffius (Kasteel Amerongen 03434-54212). Er wordt een geringe bijdrage in de kosten gevraagd van f7,50 (inclusief een kop koffie of thee), aan de zaal te betalen.

Namens de Muziek Commissie,

B.W. Knol

Jan van Goyen (1596-1656) 'Het Bruggetje' 1651
(St. Openbaar Kunstbezit, 4de jaargang, 1960)

Albert Cuyp (1620-1691) 'De Molen'
(St. Openbaar Kunstbezit, 4de jaargang, 1960)

DONATEURSMIDDAG

In de agenda staat deze middag genoteerd op zaterdag 8 oktober 1994. Donateurs van de Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen worden ontvangen in het Koetshuis om 14.00 uur, waarbij een kop koffie en thee klaar staat.

Het programma voor zo'n middag moet nog meer 'vorm' krijgen, maar het is goed om alvast voor Uzelf een aantekening (in gedachten) voor stevig schoeisel, laarzen en weer-en-wind-kleding te maken.

Voor degenen die niet een stevige wandeling maken kunnen, krijgt een aangepast programma uiteraard onze bijzondere aandacht.

Kasteel Amerongen is Uw bezoek waard!

VAN DE REDACTIE

De informatie over de Doelstellingen en de Donateurs wordt in de toekomst in ieder geval één maal per jaar, in het Voorjaarsbulletin, afgedrukt. Ruimtegebrek noopt ons tot deze maatregel. Op verzoek kan de betreffende tekst U worden toegezonden.

COLOFON

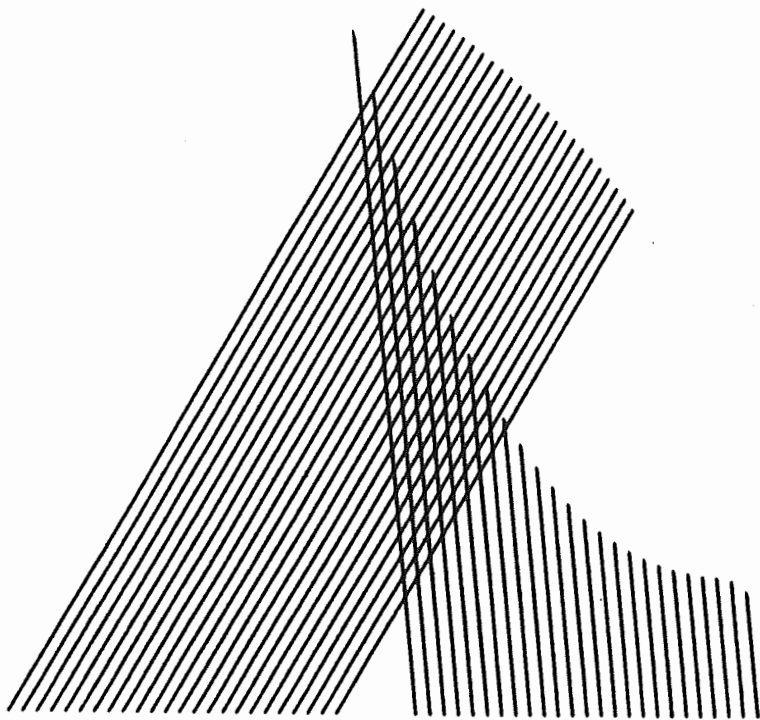
Bulletin Kasteel Amerongen

Uitgave: Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen

Kasteel Amerongen, Drostestraat 20, 3958 BK Amerongen
tel.: 03434 - 54212

Kasteel open: 1 april - 1 november
dinsdag t/m vrijdag 10 - 17 uur
za-, zon- en feestdagen 13 - 17 uur
's maandags gesloten

Redactie: A.M. van Heijst
B.E.O. van der Laan
H.F. Rotgans - van Blerkom

EVERT SNEL

PIANO'S - VLEUGELS

WERKHOVEN

TELEFOON 03437-1741/1577 FAX 03437-2059
BRINK 10/3985 SB WERKHOVEN
INKOOP, VERKOOP, VERHUUR / RESTAURATIE,
STEMMEN, ONDERHOUD / CONCERTSERVICE

INSTALLATIEBEDRIJF
MEIJER B.V.
AMERONGEN

elektrotechnisch installatiebureau * gas- en waterfitter *
lood-, zink- en dakwerk * centrale verwarming * ventilatie *
sanitair *

OVERSTRAAT 11 - TEL. 03434-51233

Aannemersbedrijf
M. Kleinveld en Zn. B.V.

Rijnstraat 1
3958 BE Amerongen
tel: 03434 - 51756
54208

Ook voor hout- en plaatmateriaal

De Stichting Vriendenkring Kasteel Amerongen is opgericht in 1983 en heeft ten doel behulpzaam te zijn bij de exploitatie en restauratie van Kasteel Amerongen en de daarin aanwezige inventaris. Donateurs genieten, op vertoon van hun donateurskaart, gedurende de openingstijden vrije toegang tot het kasteel, het park en de tuinen.

Voor minimaal f 25,-- per jaar bent U al donateur. Het is ook mogelijk donateur voor het leven te worden (minimaal f 250,--). Als donateur ontvangt U driemaal per jaar het bulletin. Het postbanknummer van de Stichting is 6163. Meer informatie tussen 10.00 en 15.00 uur op het kasteel, tel. 03434 - 54212.

* * *

Concerten:

op Kasteel Amerongen worden regelmatig huisconcerten gegeven. Raadpleeg de concert-agenda voor data, abonnement of het reserveren van losse kaarten.

